

همه‌ی عناصر مثبت در خدمت ارزش‌یابی

بهمن قره‌داغی

مؤلف و مدرس برنامه ارزش‌یابی کیفی - توصیفی

اشاره

در شماره‌ی قبلی این مقاله، مؤلف علاوه بر تبیین مفهوم بازخورد، از انواع بازخورد در ارزش‌یابی توصیفی، بازخورد فرآیندی (کلاسی) را با ذکر مثال‌های گوناگون در دو حوزه‌ی مجاز و غیرمجاز توضیح داد. در این شماره که بخش پایانی مقاله است، با انواع دیگر روش‌های بازخورد آشنا می‌شویم.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌یابی توصیفی، بازخورد، بازخورد فرآیندی، بازخورد پایانی

انواع شیوه‌های ارائه‌ی بازخوردهای فرآیندی (کلاسی)

بازخوردهای فرآیندی (کلاسی) را می‌توان به سه شیوه ارائه کرد:

۱. بازخورد فرآیندی شفاهی

بازخورد فرآیندی شفاهی، از آن دسته بازخوردهایی هستند که از طریق شکل صورت^۱، لحن کلام^۲، زبان ایما و اشاره^۳ و کلام، یعنی صحبت‌ها و جمله‌های توصیفی منظوم و منثور شفاهی با زبان فارسی، بومی و فارسی - بومی اطلاعاتی را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

این دسته از بازخوردها اگر به هنگام و قابل فهم و با در نظر داشتن تفاوت‌های فردی و احساسات دانش‌آموز و در زمان و مکانی مناسب که دانش‌آموز برای دریافت آن آمادگی دارد، ارائه شوند؛ بسیار سودمند است. چرا که معلم به سرعت می‌تواند تأثیر

بازخورد خود را روی دانش‌آموزان مشاهده کند.

خوش خلق، معتقد است که در بازخورد شفاهی همانند بازخورد کتبی، لازم است اصول و شرایط مربوط به تهیه محتوا و ارائه‌ی بازخورد هم‌چون معطوف به تکلیف‌بودن، اشاره به نحوه‌ی انجام کار و خودنظردهی، معیارهای قضاوت، نقش و کارکرد، ارزش‌مندی و شفافیت، لحن و انتقال پیام کاملاً رعایت شود.

پیداست که بخش عظیمی از بازخوردهای معلم، در طول فرآیند یاددهی - یادگیری در این دسته قرار دارند.

در این شیوه از بازخورد که به شکل فردی و گروهی قابل ارائه است، آهنگ صحبت معلم بر کیفیت پیام و میزان شنیدن دانش‌آموز تأثیر می‌گذارد و می‌تواند مشوق یا بازدارنده باشد. استفاده از اسم یا صفت‌های توصیفی در آهنگ کلام مؤثر است. هیچ‌گاه آهنگ کلام معلم نباید تحقیرآمیز بوده، با ریشخند و طعنه همراه شود (رستگار، ۱۳۸۹). مشکل این دسته از بازخوردها، یکی این است که چون شفاهی ارائه می‌گردند، زودگذر هستند، دیگر این که واکنش‌های ذهنی دانش‌آموزان در اثربخشی آن‌ها تأثیر دارد. بدان معنا که اگر آن‌ها در هنگام دریافت بازخورد، دارای احساسات مثبت و خوش‌بینانه‌ای باشند، احتمالاً قسمت‌های مثبت بازخورد را به‌خاطر خواهند سپرد، در حالی که اگر در زمان دریافت بازخورد دارای احساسات منفی و تنش‌زایی باشند؛ مطالبی را در ذهن خواهند سپرد که دارای اهمیت منفی است. (براون، ۱۳۸۶).

یادمان باشد، بازخوردهای شفاهی امکان برقراری ارتباط سازنده را با دانش‌آموز فراهم می‌کند و می‌تواند به فرصتی برای ارائه‌ی نظر، دیدگاه و تقویت اعتماد به نفس تبدیل شود. هنگامی که دانش‌آموز عکس‌العمل معلم را نسبت به رفتار و عملکرد خود دریافت می‌کند، می‌تواند به آن واکنش نشان دهد. در فرآیند واکنش، فرصت‌های یادگیری فراوانی شکل می‌گیرد که معلم می‌تواند از آن برای بهبود دانستنی‌ها، اصلاح نگرش و تقویت مهارت‌ها اقدام کند.

۲. بازخورد فرآیندی کتبی

بازخورد فرآیندی کتبی عبارت است از آن دسته از بازخوردهایی که در قالب نگارش جملات توصیفی منظوم (اگر معلم ذوق شاعری دارد و می‌تواند جملات منظومی را بیافریند) و منثور و ترسیم نگاره‌ها که روی آثار دانش‌آموزان درج می‌گردد. همکاران معلم باید بدانند که

از این بازخوردها، تنها زمانی استفاده می‌کنند که به تأثیر بیشتر این نوع از بازخورد باور دارند، به ویژه هر تصویر عینی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموز که در پوشه‌ی کار قرار خواهد گرفت، حتماً باید بازخورد کتبی معلم نیز روی آن درج شده باشد.

چه وقتی از بازخوردهای کتبی استفاده کنیم

معلم وقتی از بازخوردهای کتبی استفاده می‌کند که:

- دانش‌آموز اشکال جدی و اساسی در یک فعالیت دارد و معلم تشخیص می‌دهد با نوشتن بازخورد کتبی، تکلیف اولیا در کمک به دانش‌آموز روشن می‌شود.
- وقتی که لازم است اولیا در جریان عملکرد دانش‌آموز قرار گیرند.
- وقتی که نمونه فعالیت دانش‌آموز، در پوشه‌ی کار قرار داده می‌شود.
- وقتی که تلاش مهم یا برجسته‌ای انجام شده است و دانش‌آموز با مراجعه به آن و مرور بازخورد معلم، انگیزه‌ی تلاش و موفقیت را در خود تقویت می‌کند.
- وقتی که عدم اطلاع از آن بازخورد، عملکرد و تصمیم‌گیری‌های بعدی در ارتباط با دانش‌آموز را با ابهام و مشکل روبه‌رو می‌کند.
- رستگار درباره‌ی بازخوردهای کتبی می‌گوید: «اگر معلم بخواهد که دانش‌آموز درباره‌ی بازخوردهای دریافتی تفکر و تأمل کند، بازخورد کتبی مناسب است.»

۳. بازخوردهای شفاهی

گرچه هر عملکرد دانش‌آموز تا حد امکان باید همراه با بازخورد باشد، اما الزاماً نباید از نوع بازخورد کتبی باشد. آموزگار با درک زمان و مکان مناسب، در موارد زیر از بازخورد شفاهی استفاده می‌کند:

- زمانی که اطلاع خود دانش‌آموز از عملکرد خویش، مدنظر باشد.
- زمانی که دانش‌آموز برای دریافت آن آمادگی دارد.
- زمانی که دانش‌آموزان توانایی خواندن نوشته‌ها را ندارند.
- برای دانش‌آموزان پایه‌ی اول به‌ویژه در اوایل سال تحصیلی.
- در مواردی که ضرورتی برای ارائه به والدین وجود ندارد.
- در صورتی که ثبت بازخورد، به تشخیص معلم، اهمیت بالایی در سازمان‌دهی نتایج عملکرد دانش‌آموز ندارد.
- زمانی که معلم، عملکرد دانش‌آموز را مشاهده می‌کند و نیاز به بازخورد فوری را احساس می‌کند.

۴. بازخورد فرآیندی شفاهی - کتبی

آن چه مهم است، این است که معلم بازخوردهای خود را براساس یک چشم‌انداز روشن و برپایه‌ی اهداف یادگیری، بشناسد و در نظر داشته باشد، یعنی بداند دانش‌آموزان کجا قرار دارند و به کجا باید بروند؛ به گونه‌ای که هر بازخورد معلم بتواند دانش‌آموزان را در مسیر درست اهداف و انتظارات آموزشی راهنما باشد. لذا معلم می‌تواند در صورت تشخیص خود و متناسب با دانش آموز خود، از ترکیبی از بازخورد شفاهی - کتبی کمک بگیرد.

نکته

در ارائه‌ی هر نوع بازخوردی اعم از کتبی یا شفاهی، تلاش شود ویژگی‌های مهم یک بازخورد مؤثر آموزشی رعایت شود. یعنی معلوم شود که:

۱. دانش آموز چه وضعیتی دارد؟

۲. چگونه وضعیت خود را می‌تواند بهبود ببخشد؟

ویژگی‌های بازخورد

در ارائه‌ی بازخورد، صرف‌نظر از این که بازخورد، فرآیندی است یا پایانی، کتبی است یا شفاهی؛ باید سه عنصر زیر در نظر گرفته شود تا برای دانش‌آموز قابل درک باشد.

الف) توصیف عملکرد جاری در رسیدن به هدف‌های آموزشی
ب) ارائه‌ی رهنمودها برای بهبود عملکرد و آگاهی یافتن از فاصله‌ی عملکرد جاری با هدف‌های آموزشی تحقق نیافته
ج) فراهم آوردن فرصت‌های جبرانی برای خودنظم‌دهی و هدایت یادگیری (خوش خلق، ۱۳۸۹، ص ۸۶).
لذا به‌طور کلی یک اجماع نظر بین همه‌ی صاحب‌نظران تعلیم و تربیت وجود دارد؛ به این صورت که هر بازخوردی باید واجد ویژگی‌های زیر باشد:

❖ صریح و روشن باشد. یعنی به وضوح مشخص کند که دانش‌آموز باید چه فعالیتی را انجام دهد تا انتظارات آموزشی را به خوبی محقق کند

❖ ساد و قابل فهم باشد.

❖ ناظر بر پیشرفت‌های دانش‌آموز باشد.

❖ پیوسته و به‌هنگام باشد.

❖ متناسب با تفاوت‌های عملکردی و دانش‌آموز محور باشد.

❖ از واژه‌ها و جملات و عبارات مثبت، روشن و معنادار استفاده شود.

❖ متناسب خصوصیات روان‌شناختی و سن دانش‌آموز باشد.

ب) بازخورد پایانی

منظور از بازخورد پایانی همان گزارش پیشرفت تحصیلی (کارنامه‌ی توصیفی) با مقیاس رتبه‌ای است که نه تنها به توصیف وضعیت درسی، بلکه به ارائه‌ی تصویری از عملکرد تربیتی (ابعاد عاطفی، جسمانی و اجتماعی) دانش‌آموز می‌پردازد. معلم با عنایت به وظیفه‌ی پاسخ‌گویی شغلی خود، در دو یا سه نوبت از سال تحصیلی (بهمن، خرداد و شهریورماه) و با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده در پوشه‌ی کار و فرم‌های ارزیابی دوماهانه‌ی خود، آن را برای ارائه به ذی‌نفعان (والدین، دانش‌آموز و مدیریت مدرسه) تکمیل می‌کند.

پی‌نوشت

1. facial expression
2. Tone of voice
3. Body language

منابع

۱. براون، سالی (۱۳۸۶). فنون تدریس مؤثر. ترجمه‌ی کوروش فتحی واجارگاه. تهران، انتشارات آبیژ.
۲. حسینی، محمد (۱۳۸۹). راهنمای اجرای ارزش‌یابی کیفی - توصیفی در کلاس درس، تهران، انتشارات عابد. ویراست دوم.
۳. خوش‌خلق، ایرج (۱۳۸۹). اصول و راهنمای عملی تهیه و ارائه‌ی بازخوردهای توصیفی در کلاس درس. تهران، انتشارات نشر جوان امروز.
۴. رستگار، طاهره (۱۳۸۹). ارزش‌یابی توصیفی یعنی بازخورد مؤثر. تهران، انتشارات منادی تربیت.
۵. قره‌داغی، بهمن و شکوهی، مرتضی (۱۳۸۸). مدیریت پوشه‌ی کار، جورچین دانستن، توانستن و به‌کار بستن در ارزش‌یابی کیفی - توصیفی. تهران، انتشارات کوروش چاپ.
۶. قره‌داغی، بهمن (۱۳۸۹). بچه‌های امروز، فرازنشینان فردا. آشنایی با برنامه‌ی ارزش‌یابی کیفی - توصیفی (ویژه پدران و مادران). تهران، انتشارات کوروش چاپ.
۷. قره‌داغی، بهمن (۱۳۸۹). سنجش مشاهده‌ای، شیوه نو در خدمت ارزش‌یابی کیفی - توصیفی. تهران، انتشارات کوروش چاپ. ویراست دوم.
۸. قره‌داغی، بهمن و شکوهی، مرتضی (۱۳۸۹). مدیریت بازخورد، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات کوروش.
۹. قره‌داغی، بهمن (۱۳۸۹). بهبود یادگیری با آزمون‌های مداد - کاغذی. تهران، مؤسسه انتشارات کوروش.
11. Spink, Amanda. (1997). "Study of Interactive Feedback during Mediated Information Retrieval". Journal of the American Society for Information Science, 48(5): 382-394.
12. Richardson, G.P. (1991). "Feedback Thought in Social Science & Systems Theory". Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
13. Mayr, O. (1970). "The Origins of Feedback Control". Cambridge, MA: The Press.